

DOI: <https://doi.org/10.61491/yk.16.2024.9405>

დავით და კონსტანტინე მხეიძეები
(ძიება ალაგის მარტვილობისა)

David and Constantine Mkhedze
(A Study of the Alagi Martvili Text)

სტივენ ჯონსი

ჰარვარდის უნივერსიტეტი
ამერიკის შეერთებული შტატები, მასაჩუსეტსი, კემბრიჯი
გრიგოლ კობალიანი
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, ქუთაისი

Stephen F. Jones

Harvard University Massachusetts, Cambridge
United States

Grigol Kobaliani

Akaki Tsereteli State University
Georgia, Kutaisi

აბსტრაქტი

729-730 წლებში კავკასიაში 120-ათასიანი ლაშქრით მასლამას ბიძაშვილი მურვან იბნ მუჰამედი შემოიჭრა. ქართველებმა მას ყრუ, ხოლო სომხებმა ავანაშარ - ამოხრებული შეარქვეს. ქართლის მოხრეხის შემდეგ ისინი დასავლეთ საქართველოში გადავიდნენ, დაარბიეს ეგრისი და ციხე-გოჯი, შეიპყრეს არგვეთის მთავრები დავით და კონსტანტინე მხეიძეები და ბოლოს ანაკოფიის ციხეს მიაღწენ, სადაც თავს აფარებდნენ ქართლის ერისმთავრები – მირი, არჩილი და აფხაზთა ერისთავი ლეონი. ცოტა სხვაგვარად აქვს აღწერილი ეს ამბავი ივანე ჯავახიშვილს, ეყრდნობა რა ჯუანშერის სიტყვებს, ხოლო არაბ, სომეხ და ბიზანტიელ ისტორიკოსებს ამ ლაშქრობის შესახებ არაფერი აქვთ ნათქვამი, რომ გამორკვეულიყო ზემოთ მოყვანილი ამბავი.

პირველად ეს ტექსტი შეისწავლა მ. საბინინმა და დაბეჭდა კიდეც წიგნში „საქართველოს სამოთხე“. ამის შემდეგ ტექსტი რამდენჯერმე გამოიცა კ. კეკელიძის, ს. ყუბანეიშვილისა და სხვათა მიერ, მაგრამ უნდა

აღნიშნოს, რომ რამე მნიშვნელოვანი განსხვავება მათ შორის არ არის. ჩვენი მიზანია, არსებული ტექსტის (ტექსტების) საფუძველზე დავადგინოთ დავით და კონსტანტინეს წამების ადგილი.

შეგვიძლია განვსაზღვროთ, რომ დავით და კონსტანტინე აწამეს რიონის სანახეზში და „გვამნი მათნი გადააგდეს ტბასა შინა (რომელიც შეექმნა მძლავრსა მდინარესა რიონს), ხოლო ტბის ზემოთ მდებარეობდა კოზმან და დამიანეს ტაძარი.

მდინარე რიონის დღევანდელი კალაპოტი არ გვაძლევს საშუალებას მოვიძიოთ ტბა, რომელიც, ჩვენი აზრით, ყურე უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ძველ სურათებში, რომელთა მოძიებაც მოხერხდა ეროვნული ბიბლიოთეკის ფონდებში, კარგად ჩანს ტბაც და სხვა ლოკაციებიც. ეს ნაგებობანი XIX ს-ის 30-იან და XX ს-ის 10-იან წლებშია აშენებული და ყველგან, ცენტრში, ფიგურირებს ტბა, „რომელი შეექმნა მძლავრსა მდინარესა რიონს“. ე.ი. ჯერ კიდევ 1914 წელს მდინარე რიონის მარცხენა სანაპიროზე, სადაც ამჟამად სააპელაციო სასამართლო, სინაგოგა, წმ. გიორგის ტაძარი და მწვანეყვავილაა, არსებობდა უცნობი ავტორის მიერ მოხსენიებული ტბა, რომელიც მდინარე რიონზე ჰიდროელექტროსადგურის აშენების შემდეგ დაისილა და გაქრა, თუმცა კონტურები დღემდე შეინიშნება ხერთვისისა; ანუ მშრალი, ხმელი ადგილი, სადაც გაირიყა წმინდანთა ნეშტები, დღემდე შემონახულია დღევანდელი სააპელაციო სასამართლოს ქვემოთ.

ამრიგად, ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, უკვე ეჭვს არ იწვევს, თუ სად ეწამა დავით და კონსტანტინე და როგორი იყო არცთუ შორეულ წარსულში მდინარე რიონის აღნიშნული ტერიტორია; თამამად შეგვიძლია მივუთითოთ „ალაგი მარტვილობისაჲ,“ რომელიც მდებარეობს თანამედროვე სააპელაციო სასამართლოს (რიონის მხრიდან), ქვემოთ მარჯვენა კუთხესთან, სინაგოგასა და წმინდა გიორგის ტაძრებს შორის არსებულ ტერიტორიაზე, რომლის ცენტრშიც მდებარეობს ე.წ. ტბა.

საკვანძო სიტყვები: არაბთა შემოსევები საქართველოში (VIII ს.), დავით და კონსტანტინე მხედრების წამების ადგილი.

ABSTRACT

Glo In 729–730 CE, Murvan ibn Muhammad, a relative of Maslama, invaded the Caucasus with an army of 120,000. The Georgians called him „K’ru“, while the Armenians referred to him as „Avanashar“ — meaning „the devastator“. After subduing the forces of Kartli, the invaders moved into western Georgia, pillaged Egrisi and Tsikhe-Goji, captured the regional leaders David and Constantine Mphedze, and finally reached the fortress of Anakopia, where the leaders of Kartli — Miri, Archil — and the Abkhazian ruler Leon had taken refuge.

This event is described somewhat differently by Ivane Javakhishvili, who relied on the words of Juansher, while Arab, Armenian, and Byzantine historians provide

no account of this campaign. The text was first studied by M. Sabinin and published in his book *Georgia's Paradise*. Subsequently, it was republished several times by K. Kekelidze, S. Qubaneishvili, and others, although there are no significant differences among these editions. The aim of this study is to determine the location of David and Constantine's martyrdom based on the available texts.

It can be inferred that David and Constantine were tortured near the Rioni River and that „their bodies were thrown into a lake (formed by the powerful Rioni River)“, above which stood the churches of Cosmas and Damian. The present-day course of the Rioni River does not allow for identification of this lake, which is believed to have been the „K'ure“. However, in historical illustrations preserved in the National Library archives, the lake and surrounding sites are clearly depicted. These structures were built in the 1830s and 1910s, and the lake, „formed by the powerful Rioni River“, is consistently featured at the center.

As of 1914, on the left bank of the Rioni — where today stand the Court of Appeals, the synagogue, St. George's Church, and Mtsvane Kvavili — the lake mentioned by an unknown author existed. After the construction of the hydroelectric station on the Rioni, the lake disappeared, though its contours remain observable as a dry, barren area where the saints' remains were thrown. This location lies beneath the present-day Court of Appeals.

Therefore, based on the evidence, there is no doubt about the site of David and Constantine's torture or the appearance of this portion of the Rioni River in the relatively recent past. It can confidently be identified as the „Alagi Martvili“, located near the current Court of Appeals (on the Rioni side), in the lower right corner between the synagogue and St. George's Church, with the so-called lake at its center.

Keywords: Arab invasions of Georgia (8th century), place of torture of David and Konstantine Mkheidzes.

შესავალი

VII საუკუნის 30-40-იან წლებში მსოფლიოს ახალი დამპყრობლები, არაბები, მოეწოდნენ. ისინი ქართლში 654 წელს შემოვიდნენ, მას შემდეგ, რაც სომხეთში სასტიკად დაამარცხეს ბიზანტიელი სარდალი მავრინიოსი, რომელიც ქართლში გამოიქცა და მტერიც კვალდაკვალ მოჰყვა. ქართლის ერისმთავარმა, რომელიც პატრიკიოსის ტიტულს ატარებდა, არაბებს ელჩი და საჩუქრები გაუგზავნა. დაიდო კიდეც სარდალ ჰაბიბთან ხელშეკრულება - დაცვის სიგელი.

697 წელს არაბები დასავლეთ საქართველოშიც შემოიჭრნენ. ისინი აქ ლაზიკის პატრიკიოსმა სერგი ზარნუკის ძემ ბიზანტიელთა წინააღმდეგ მოიწვია. 705-711 წლებში არაბებს მთელი ეგრისი დაუპყრიათ ციხე-გოჯითურთ.

724-743 წლებში ხალიფა ჰიშამის დროს, ქართლში შემოიჭრა სარდალი ჯარაჰ იბნ-აბდ-ალ-ლაჰი. ჯარაჰი მალე გაიწვიეს და მის მაგივრად

მასლამა-იბნ ჰამიში გამოგზავნეს, რომელიც, როგორც ისტორიკოსები მოგვითხრობენ, ხალიფას შვილი იყო მონა ქალისაგან.

729-730 წლებში კავკასიაში 120-ათასიანი ლაშქრით მასლამას ბიძაშვილი მურვან იბნ მუჰამედი შემოიჭრა. ქართველებმა მას ყრუ, ხოლო სომეხებმა ავანაშარ „ამოხრებელი“ შეარქვეს. ქართლის მოხრების შემდეგ, ისინი დასავლეთ საქართველოში გადავიდნენ, დაარბიეს ეგრისი და ციხე-გოჯი, „დაიბანაკა ქალაქსა ჯიხან-ქუჯისასა, ქვეყანასა მეგრელთასა, სანახებსა ჭყონდიდისა, რომელ არს მეგრულისა ენითა მუხა დიდი“ (ქართული მწერლობა 1987: 497). შეიპყრეს არგვეთის მთავრები დავით და კონსტანტინე მხეიძეები და ბოლოს ანაკოფიის ციხეს მიადგნენ, სადაც თავს აფარებდნენ ქართლის ერისმთავრები: მირი, არჩილი და აფხაზთა ერისთავი ლეონი. ცოტა სხვაგვარად აქვს აღწერილი ეს ამბავი ივანე ჯავახიშვილს, ეყრდნობა რა ჯუანშერის სიტყვებს, ამბობს: მურვანს დაუპყრია ეგრისის ციხეები და აიღო „კლისურა, რომელიც მას ჟამსა იყო საზღუარი საბერძნეთისა და საქართველოსა, შემუსრა ქალაქი აფშილეთისა ცხუმში, მოადგა ციხესა ანაკოფიისა... და ერისთავი კეისრისა ლეონ შესრულ იყო ციხესა შინა სობლისა... (ჯავახიშვილი 1983: 76-78). აქ მურვანი დიდ წინააღმდეგობას წააწყდა და სამხრეთისაკენ დაიხია, რადგან აფხაზეთის სიღრმეში ლაშქრობა ბიზანტიასთან აშკარა დაპირისპირებას ნიშნავდა. როგორც ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს, არაბ, სომეხ და ბიზანტიელ ისტორიკოსებს ამ ლაშქრობის შესახებ არაფერი აქვთ ნათქვამი, რომ გამორკვეულიყო ზემოთ მოყვანილი ამბავი. თუმცა დაუჯერებელი აქ არაფერია (იქვე). ამ ხარვეზს, მთლიანად თუ არა, ნაწილობრივ მაინც ავსებს უცნობი ავტორის აგიოგრაფიული ნაწარმოები დავით და კონსტანტინეს მარტვილობის შესახებ.

მეთოდები

კვლევის პროცესში გამოვიყენეთ ისტორიული, შედარებითი და ანალიზის მეთოდები.

მსჯელობა

დავით და კონსტანტინეს წამების ამბავი ძველთაგანვე იყო ცნობილი და ამ გადმოცემათა საფუძველზე XII საუკუნეში დაუწერიათ დავით და კონსტანტინეს მარტვილობის ახალი რედაქცია, რომელიც ცნობილია XIII-XIV ს-ის Q - 768 ნუსხით. პირველად ეს ტექსტი შეისწავლა მ. საბინინმა და დაბეჭდა კიდეც წიგნში „საქართველოს სამოთხე“. ამის შემდეგ ტექსტი რამდენჯერმე გამოიცა კ. კეკელიძის, ს. ყუბანეიშვილისა და სხვათა მიერ, მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ რამე მნიშვნელოვანი განსხვავება მათ შორის არ არის. ჩვენი მიზანია, არსებული ტექსტის (ტექსტების) საფუძველზე დავადგინოთ დავით და კონსტანტინეს წამების ადგილი.

ორიოდე სიტყვით დავით და კონსტანტინეს შესახებ. ჰაგიოგრაფი მათ ასე აღწერს: „იყვნეს წმიდანი ესე მოწამენი დავით და კონსტანტინე ქართველნი, სანახებისაგან არგუეთისა... განათლებულ ემზაზითა ქადაგებულისა ანდრია და სიმონ კანანელისაჲ, რამეთუ მათ უქადაგეს ქრისტე ქართველთა შორის, პირველად ნინოის მოსვლისა...“

დავით უზუცეს დღითა, ჰაეროვანი და სპეტაკ ხორცითა, მოწაბლე თმით. კონსტანტინე შუენიერი გუამით და მოწაბლე თმით და წვერ გამო... და ორივენი სავსე სულით წმინდითა... (ყუბანეიშვილი 1946: 238).

როგორც მემატთანე გადმოგვცემს, დავითმა და კონსტანტინემ „განაძლიერა გუნდი თვისი და უშიშარ ყვნა იგინი, აღიზრაზა ვითარცა ლომმან... მოსრეს ურიცხვნი და აღადგინეს ძლევაი ქრისტიანთა“ (იქვე: 235). მხოლოდ არაბთა ძირითადი ძალების მობილიზების შედეგად მოხერხდა ქართველთა დამარცხება და მთავართა დატყვევება. ვინაიდან მთავრებმა, მურვანის უმთავრეს მოთხოვნაზე, უარეყოთ ქრისტეს სჯული, უარი განაცხადეს, ამირას ბრძანებით, ათი დღის განმავლობაში „არა იხილონ გემოდ არცა პურისა, არცა წყლისა და ყოველთა დღეთა სტანჯვიდნენ“ (ქართული მწერლობა 1987: 495), ხოლო ათი დღის შემდეგ ისინი სასტიკად აწამეს.

„შეუკრეს ხელნი და ფეხნი და ქედთა მათთა დაჰკიდეს ლოდნი მძიმე და შთაყარეს იგინი მდინარესა მას ფასონს, რომელი არს ენით ქართულითა რიონი“.

„მოიყვანის წინდანი იგი ადგილსა მას, რომელსა განეჩინა მძლავრსა მდინარესა (რიონს) ტბასა მას ზედა, რომელსაცა შწინ არს ტაძარი წმინდანთა კოზმან და დამიანესი“...

„უსულომან მან ტბამან ვითარცა სულიერმან გუამნი იგი წმინდანთა...“

„იხილეს შუაგულსა ზედა ტბასა ვითარცა აღტვირთულნი, არამედ მყის იპოვნეს კიდესა თანა ტბისასა ხერთვისის ზედა მდებარენი (ხერთვისი-მშრალი ადგილი, სადაც ორი წყალი ერთმანეთს ერთვის) და წარიღეს თავსა ზედა კლდისასა, რომელსა ჰქვიან წყალწითელ, რამეთუ იგი იყო ციხე-ქალაქ და ერ-მრავალ, ყრუსა მურვანს გამოეღო აეოხრა და იყო იგი უკაცურ“ (ყუბანეიშვილი 1946: 239).

მაშასადამე, შეგვიძლია განვსაზღვროთ, რომ დავითი და კონსტანტინე აწამეს რიონის (ფასონი) სანახებში და „გვამნი მათნი გადააგდეს ტბასა შინა (რომელიც შეექმნა მძლავრსა მდინარესა რიონს) (ქართული მწერლობა 1987: 495), ხოლო ტბის ზემოთ მდებარეობდა კოზმან და დამიანეს ტაძარი.

მდინარე რიონის დღევანდელი კალაპოტი არ გვამღწევს საშუალებას მოვიძიოთ ტბა, რომელიც, ჩვენის აზრით, ყურე უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ძველ სურათებში, რომელთა მოძიებაც მოხერხდა ეროვნული ბიბლიოთეკის ფონდებში, კარგად ჩანს ტბაც და სხვა ლოკაციებიც. კერძოდ, ნიკანორ ჩერნეცოვის სურათზე, რომელიც დათარიღებულია 1857 წლით, რიონის მარცხენა სანაპიროზე მკაფიოდ ჩანს ყურე (უცნობი ავტორის „ტბა“) და მის ზემოთ (შწინ) კოზმა და დამიანეს ტაძრის ნანგრევები, რომელიც მწვანეყვავილას კონცხზე მდებარეობს. ამასვე ადასტურებს აკად. პრასკოვია უვაროვა, რომელიც წერს, რომ აღნიშნული ტაძარი მწვანეყვავილაზე მდებარეობსო (სურ. №1).

შემდეგი დროის ფოტოებზეც ნათლად ჩანს ტბა, მარჯვენა მხარეს წმ. გიორგის ეკლესია და ტბის ზემოთ, მწვანეყვავილას გორაზე - კოზმა და დამიანეს ტაძრის ნანგრევები (სურ. №2); ასევე, შემდეგ №3 სურათზე ტბის მარჯვენა მხარეს ჩანს ე.წ. ფრანგების ეკლესია, ხოლო მარცხენა მხარეს-

სინაგოგა; №4 სურათზე, ცენტრში, ტბის მარცხენა მხარეს - თანამედროვე სააპელაციო სასამართლოს შენობა, წმინდა გიორგის ტაძარი და მარჯვენა ზედა კუთხეში მწვანეყვავილას მშენებარე ტაძარი, რომელიც 1914 წელს ეკურთხა. ეს ნაგებობანი XIX საუკუნის 30-იან და XX საუკუნის 10-იან წლებშია აშენებული და ყველგან ცენტრში ფიგურირებს ტბა, „რომელი შეექმნა მძლავრსა მდინარესა რიონს“. ე.ი. ჯერ კიდევ 1914 წელს მდინარე რიონის მარცხენა სანაპიროზე, სადაც ამჟამად სააპელაციო სასამართლო, სინაგოგა, წმ. გიორგის ტაძარი და მწვანეყვავილაა, არსებობდა უცნობი ავტორის მიერ მოხსენიებული ტბა, რომელიც მდინარე რიონზე ჰიდროელექტროსადგურის აშენების შემდეგ დაისილა და გაქრა, თუმცა კონტურები დღემდე შეინიშნება ხერთვისისა; ანუ მშრალი, ხმელი ადგილი - სადაც გაირიყა წმინდანთა ნეშტები, დღემდე შემონახულია დღევანდელი სააპელაციო სასამართლოს ქვემოთ.

დასკვნა

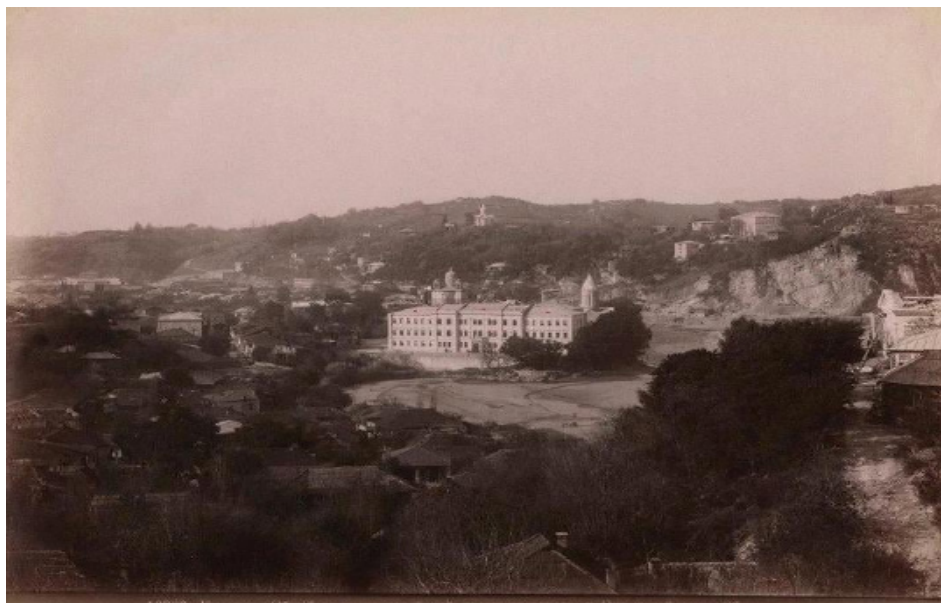
ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, უკვე ეჭვს არ იწვევს, თუ სად ეწამა დავითი და კონსტანტინე და როგორი იყო არცთუ შორეულ წარსულში მდინარე რიონის აღნიშნული ტერიტორია; თამამად შეგვიძლია მივუთითოთ „ალაგი მარტვილობისა“, რომელიც მდებარეობს თანამედროვე სააპელაციო სასამართლოს (რიონის მხრიდან), ქვემოთ მარჯვენა კუთხესთან, სინაგოგასა და წმინდა გიორგის ტაძრებს შორის არსებულ ტერიტორიაზე, რომლის ცენტრშიც მდებარეობს ე.წ. ტბა.

გამოყენებული ლიტერატურა

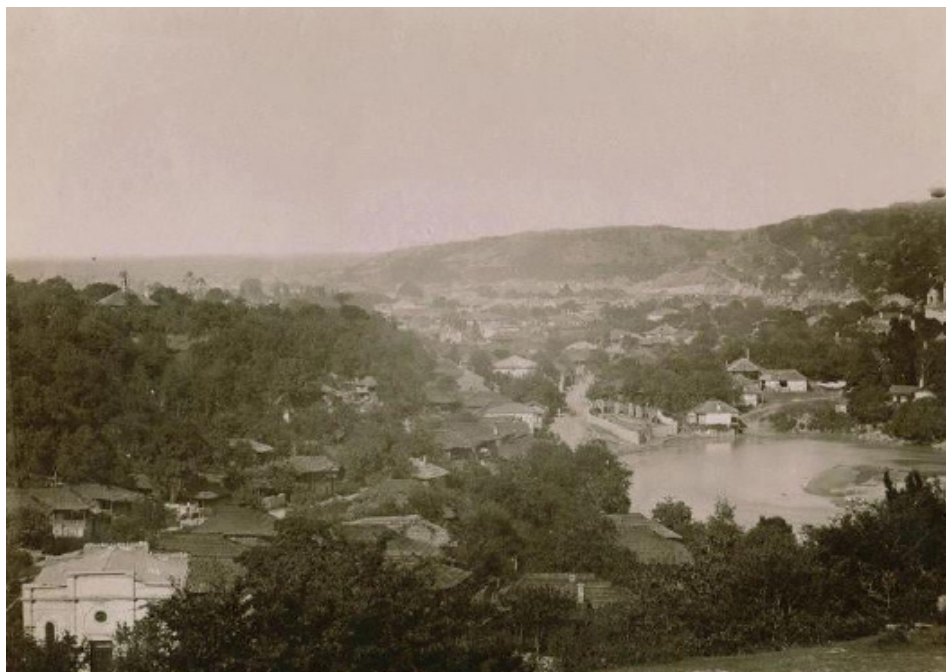
- საბინინი 2010 – მ. საბინინი, საქართველოს სამოთხე. თბილისი, 2010.
 ნარკვევები 1973 – საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. II. თბილისი, 1973.
 ქართული მწერლობა 1987 – ქართული მწერლობა, ტ. I. თბილისი, 1987.
 ყუბანიეშვილი 1946 – ს. ყუბანიეშვილი, ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, ტ. II. თბილისი, 1946.
 ჯავახიშვილი 1983 – ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი 12 ტომად, ტ. II. თბილისი, 1983.

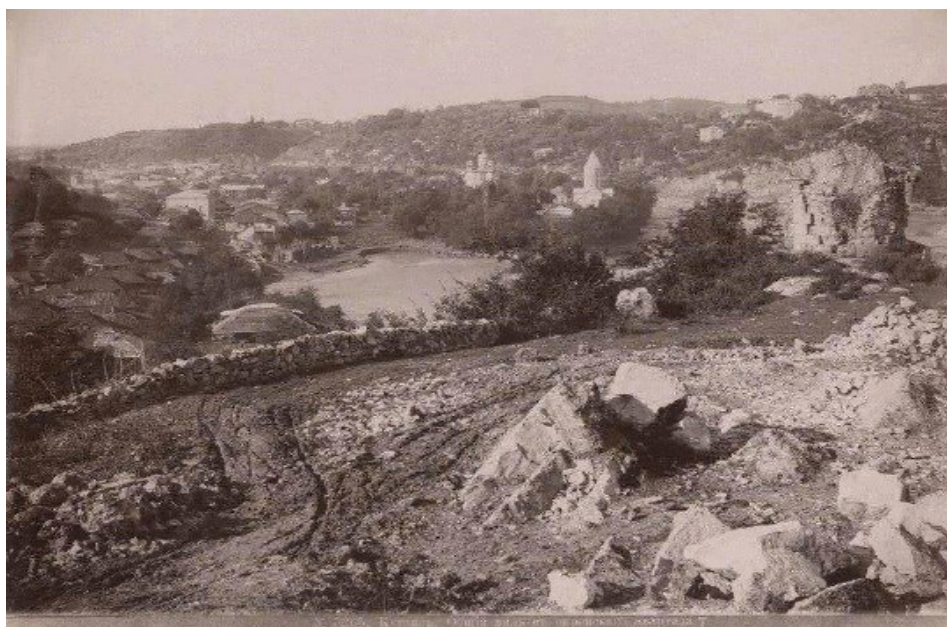
სურ. 1

სურ. 2

სურ. 3

სურ. 4